

EMBER AZ EMBERTELENSÉGBEN

ADY ENDRE
ÉLETE,
KORA
ÉS KÖLTÉSZETE

7.

Tüntetés Budapesten, 1912. május 23-án

Egy igazán nagy szellem legjobban, leginkább megkülönböztető vonása, hogy mindig fölismeri korának jövőt idéző eszméit. Csokonai a falu rangú Debrecenben megértette, mit jelent a 18. századi európai magyarságnak a felvilágosodás; az *Estve* és a *Marosvásárhelyi gondolatok* ezért visszhangozták a forradalmat előkészítő nagy század, az enciklopédisták tanításait. Petfői egyszerre lelkesedett Heineért és Saint-Justért: a nemzetét párizsi emigrációjában ostromozó nagy német kortársáért és a jakobinusok legtávolabbra merészkező ideológusáért. Gazdag irodalmi múltunkról sorakoztathatnánk a példákat: hogyan tették magukévá éppen legnagyobbjaink koruk haladó gondolatát.

Mindez így elmondható Ady Endréről, annyi kiváló magyar szellem egyenesági örököséről. Művészi eszmélése szinte első pillanatától érzekelte a szocializmus jelenlétét és felnövekedését is. Ott volt az az életben, a valóságban, a mindennapokban. A kiéleződő osztályellentétek, a tömegek mérhetetlen nyomora éppen a

legérzékenyebb lelkiismeretű értelmiségieket döbbsentette meg. Itthon Ady idejében, az indulás éveiben még rendőri ügy volt a 19. század új nagy eszméje. „A szocializmust rendőrileg kezelték” — róttá fel a magyar vezető osz-

VARGA JÓZSEF

„Az új Kísértet” — A szocializ

tályok bűnlajstromára (éppen Ady *Ki látott engem?* című kötetéről írva) a nagy kor- és harcostárs, a nemes barát: Jászi Oszkár. „A szocializmus nagy hatalom”, „Az új evangélium”, ilyen címen vezércikkezték az újságok. A közeledő szocializmus éppen a legtisztábban látókat töltötte el bizakodással. Marx és Lassalle korának látták évtizedüket a legvilágosabb fejű entellektüelek. „Szerencsés nemzet vagyunk mégis mi magyarok, kik egyszerre

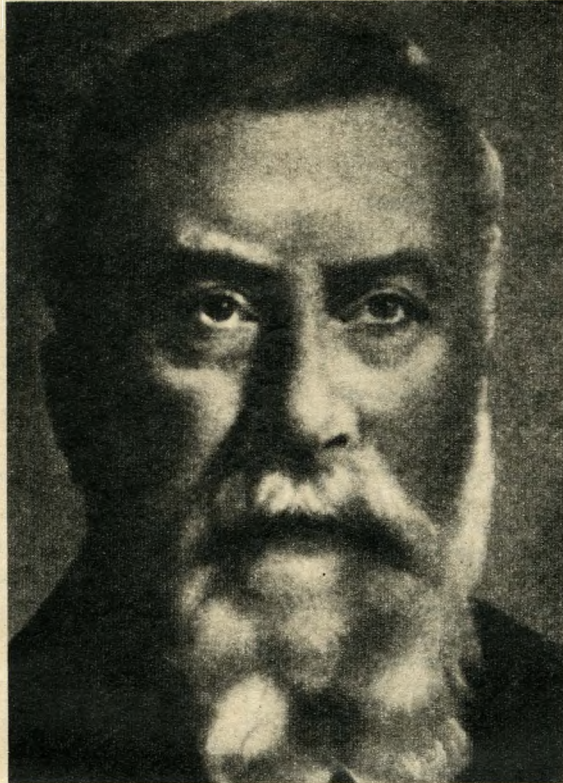
élhetjük Homérosz és Marx korát” — írta egy alkalommal félig-meddig tréfásan, de a lényegre tapintva maga Ady is. Meglátta, hogy ez a század nagy reménysége. Az eszmék megszállottjai és hősei, a forradalmár egyéniségek életének titkai is sokat foglalkoztatták Adyt. Ez is alkalom volt számára, hogy ismerkedjen a szocializmussal. Az emberiség történelmi útján alig volt mozgalom és eszme, amelyért annyian ál-

dozták volna életüket. „Akárhogy méri az emberiség a nagyságot, ez a különös nő, akit sokan örültnek tartottak, közeljár a nagyság hegyfokához...” — tűnődött el 1904-es párizsi személyes találkozásuk után Louise Michel, a fanatikus hitű anarchista-szocialista apostolnő élete rejtélyén. Ezt a szocializmust, amely Ady elméjét foglalkoztatta, nem a mai a tudományos szocializmus értelmében kell felfognunk és elképzelnünk. A századeleje forrongó-

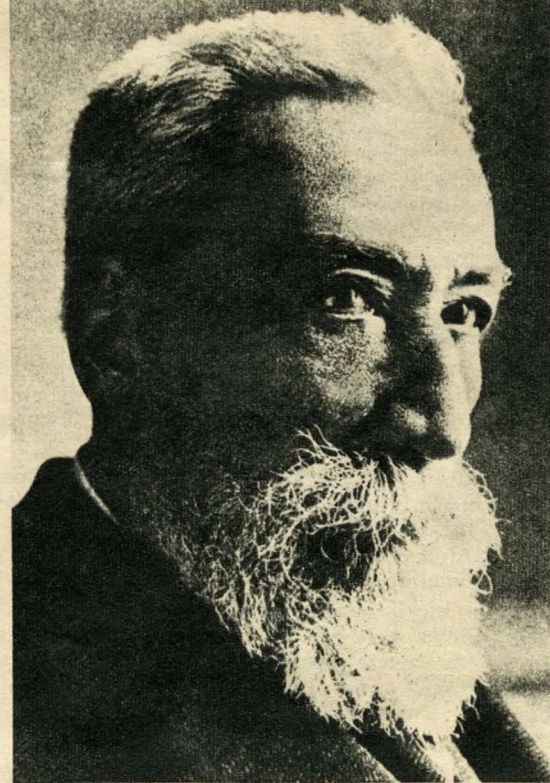
Kunfi Zsigmond

Jean Jaurès

Anatole France

kaotikus világában még Tolsztoj messianisztikus, avagy Anatole France szkeptikus tanításai is a szocializmus igazát erősítették. „Inkább csak az én közvetlen környezetem, a balmazújvárosi vagy általában az alföldi földmunkásság és szegényparasztság forradalmi messianizmusáról, megváltást szomjazó életérzéséről hadd szóljak még valamit — idézi fiatalkori-felnevelő emlékeit Veres Péter is —, mert ennek a természeti és társadalmi eredőjét, bár sokszor írtunk már róla, igazi mivoltában még nem tárta fel sem az irodalom, sem a tudomány. Pedig ez a messianisztikus életérzés nemcsak az agrárszocialista, hanem a korai szociáldemokrata mozgalmak természetrajzához is hozzátartozik. «Éljen a világot megváltó szociáldemokrácia!» — és ez akkor nem üres

patetikus mivoltában is őszinte hevülettel a szónoki kérdést a fiatal Ady —: Pál apostol, Don Juan, Dante, Spinoza vagy egy tökéletesebb Van der Velde, aki nek a szavára esetleg százmillió európai ember azt mondja majd egy napon: íme, elérkeztünk a perchez, amikor egészen új képet adunk a világnak!... Pál apostolt, Don Juant, Dantet, Spinozát, talán Offenbachot is és ezt az eljövendő nagy szózatolót vélem a nagy emberi típusok testesítőinek.”

Milyen okosan kommentálja a magyar szociáldemokraták 1903-as programját is, amelyet mai történetírásunk is kiemelten méltat! A tudományos ismerkedés a szocializmus gondolataival segít neki programja tisztázásában is: „... nekünk erőnek erejével kellene a kapitalistákat csinálni,

„Pobjedonoszevtől nem rettegnének Berlinben. Kuropatkin is megjelenhetne ott, ha más dolga nem volna. Aki csak kedves a cárnak, kedves volna Vilmos Bülowjának is. A német nép erkölcsseit csak a Jean Jaures-ektől félti a császár... Kedvesebb a császár füleinek az a Berlin! dühös ordítása is, mint az a rettenetes ige, hogy egymás testvérei minden népek.

Jean Jaures nem mondhatja el Berlinben, hogy a háború nem a népeké. Hogy a hadsereg az emberiség boldogságának börtönőrserege. Hogy a zsarnokok vagy uralkodnivalyók uszítják egymásra a nemzeteket...

...Kell a császároknak a gyűlölködő népszennvedély, kell a császároknak a hadsereg és a háború. És felforgató az, aki békét hirdet.”

S csak ennek a gondolatvilágnak magaslatából érthetjük meg: miért töltötte el aggodalom Adyt, azt látva, hogy a század kórja, a nacionalizmus még a szocialistákat is megfertőzheti. Híres cikkét, szintén első párizsi útján, ez ihlette: Sas és kakas a vörös lobogókon. Aggodalma mélyén is voltaképpen az a gond szorongott, hogy a szociáldemokráciát sem látta még ekkor fölkészültnek, elég erősnek, a polgári világ föltornyosult bajaira feleletet adni képesnek. Ady aggodalmát történelmileg igazolta a II. Internacionálé pártjainak csődje az első világháború próbáló éveiben. Amittől Ady okkal félt, a nacionalizmus nem engedte, hogy a proletárszolidaritás érvényesüljön.

Mi itt nem kortörténettel foglalkozunk — hanem az eszme útjával: a szocializmus Ady gondolatvilágában.

Ha így nézzük Ady gondolkozói útját, nem csodálkozhatunk, hogy az az Ady, aki korán és mélyen megértette a proletariátusban rejlő új világot, vajdó erőket, aki Csák Máté földjén széttekintve, egyedül a munkásosztályra tudott felnézni — olyan közel jutott a szocializmus eszméjéhez.

mus Ady gondolatvilágában

jelszó, hanem mélységesen cselekvő hit volt.” A szocialista népgyűlésekre járó Anatole France-tól így ível a sor a balmazújvárosi Munkásegylet neveltjéig, Veres Péterig.

A szociáldemokrácia hőskora volt Ady fellépésének ideje. 1889-ben alakult meg a II. Internacionálé. A kilencvenes években egymás után szerveződtek a nemzeti pártok. A társadalmi nyomorúság és igazságtalanság, a javak aránytalansága biztos bázist teremtettek a szociáldemokrácia eszméi terjedésének.

A Nagyváradi Napló nagy tehetségű zurnalisztája is, akinek szavára városa falain túl is figyelni kezdenek, ilyen körlátteleket ír le:

„...sztrájkok, amelyek egyre sűrűbbek s egyre keserűbbek. A Marseillaise nem elég már e forrongó, beteg világnak. Valami új harci riadó kellene, amelyből mindent elsöpörve viharozna ki az elnyomott milliók keserve...” Igaz, ekkor még inkább csak felmutatott mementóként található meg cikkeiben a szocializmusra való utalás. Jelenléte mégis Ady biztos tájékozódására vall. Ismeri Bebel nagy hatású könyvét, A nő és a szocializmus-t, a Népszavát állandóan olvassa, s amikor az emberi történelmet irányító eszméket számba veszi, a kortársi eszmevilágból mégis csak a szociáldemokráciát tartja a leghatalmasabbnak.

„Hát ki élt igazabban — tette fel

hogy legyen kik ellen küzdeni a szocialistáknak.” Gondolatai itt érintkeztek leginkább a polgári radikálisokéval, sőt a kor legnagyobb hazai szocialista teoretikusa tanaival: Szabó Ervin programjával.

Első párizsi útja váradi élményeihez, itthoni tapasztalataihoz hozzáadta egy miniszterével a hatalomban már osztozott szocialista párt mindennapjainak a látványát. S a szocializmus gondolataival való ismerkedését 1904-es párizsi útja helyezte igazán valódi világ perspektívába.

A háború s az attól való félelem, a múlt század utolsó évtizedeinek viszonylagos történelmi csendje után, a századforduló s az új század első éveiben ismét roppant erősen élt az emberek gondolkozásában. A 90-es években zajló spanyol—kubai háborús konfliktus s Amerika beavatkozása abba, majd az angol—búr háború ismét reálissá tették a béke sorsáért való aggodást. Olyannyira jogos, felelős történelmi-társadalmi igény volt ez, hogy a II. Internacionálé kongresszusain is állást foglaltak a militarizmus ellen, s a kapitalizmust nevezték meg a háború kitörésének fő okaként.

A militarizmus atrocitásai idején a szocializmus és a béke egyet jelentett Ady számára. A magyar gondokra való választ-váráson túl ez vonzotta Adyt a szocializmus eszméihez. Erről vallott, amikor a vilmosi Németország 1905-ben megtiltotta Jaurès-nak hogy Berlinbe utazzék:

Ady-fotó Székely Aladár albumából

